

Srečo Dragoš

TEORIJA IN PRAKSA VŠSD

Ariadnina nit, ki jo je Tezej vlekel skozi labirint zavojev in slepih hodnikov, nas opominja, da lahko tudi navezava na preteklost koristi, da se ne zgubimo v tistem, kar je še pred nami. V tem smislu je štiridesetletnica Visoke šole za socialno delo primeren izziv za premislek o tem, kar navajam v naslovu tega prispevka. Teorija, praksa, VŠSD – to so ključna področja za prihodnost socialnega dela pri nas. Od tega, kako jih razumemo, so odvisne tudi *relacije* med njimi; prav te pa odločilno vplivajo na sestavo študijskih programov, na strokovni profil diplomantk in diplomantov VŠSD ter s tem na celotno podobo socialnega dela.

Premislek o teoriji in praksi je predvsem premislek o razmerju med njima. Na to vprašanje se navezujem zaradi tega, ker se mi zdi, da postaja vse bolj prisotno prav v tistih družbenih vedah, ki so bolj razvite, imajo daljšo tradicijo in niso ozko zamejene (s področjem svojega »predmeta« oz. interesa). Zato se tudi socialna stroka takemu spraševanju ne bo mogla izogniti, zlasti ne v prihodnje. Dokler je socialno delo pomenilo zgolj filantropsko in (pozneje) državno-administrativno dejavnost, je problem teorija/praksa ostajal nekako v ozadju. Navzoč je sicer bil, a nikoli ni postal zares aktualen, saj praksa niti ni bila poimenovana, tj., razmejena od drugih dejavnosti, medtem ko so teoretsko funkcijo nadomeščale ideološke oz. religiozne osmiselitve (o tem govorim v I. delu tega prispevka). Danes je drugače. Razmerje med teorijo in prakso se

problematizira na izrecno *neideološki* ravni (temu namenjam II. del). Obravnavo teh dveh splošnih tem končam s konkretnimi rešitvami, ki se – in kakor se – uvajajo na primeru VŠSD kot izobraževalne ustanove (vsebina III. dela).

I

Etimološko izraz teorija pomeni *gledanje* (gr. *theoria* = gledanje, opazovanje), praksa pa *delovanje* (gr. *praxis* = dejanje, ravnanje). Kartezijanski duh je to gledanje in delovanje sistematiziral ter racionaliziral do tolikšne mere, da je znanost postala – s svojimi teorijami, postopki, rezultati – najpomembnejša produkcijska sila sodobnosti. Do tega je prišlo, ker se je razumevanje teorije in prakse vse bolj funkcionaliziralo: teorija kot »gledanje« in razumevanje dejanskega je znotraj novoveškega pristopa to dejanskost vse bolj tudi proizvajala, medtem ko je praksa, razumljena kot proizvodnja, postajala vse manj mogoča brez teorije (zato je tudi čedalje težje ločevati npr. znanost od tehnike). Od tod večina dobrih in večina slabih posledic. Kartezijanstvo, novoveški pozitivizem, racionalnost, funkcionalnost, parcialnost, kavzalnost, eksperimentalnost – vse to se danes kritizira v imenu »mehkejših« metod, v imenu celotnosti in celovitosti (holizem) ipd. Prednost tovrstnih kritik je v tem, da opozarjajo na omejen domet novoveške znanosti, ki v svoji uspešnosti večkrat pozabi, da ni brezmejna in se vede

ekskluzivno pri oskrbovanju družbe z resnicami (*scientizem*). Glavna slabost teh kritik pa še vedno ostaja v tem, da nikoli niso mogle ponuditi drugačnega, alternativnega modela, ki bi lahko zamenjal na kartezijanskih osnovah nastalo znanost. To pomeni, da razmerje med teorijo in prakso ni rešljivo z kakšnimi alternativnimi pristopi. Preveč je občutljivo, da bi ga lahko zreducirali na dilemo ali/ali.

Če se vrnem na etimološki pomen: ne gre za vprašanje, ali gledanje ali delovanje (teorija ali praksa), ampak kako razumeti eno in drugo. Da zameglitve tega razmerja ni zakrivila novoveška znanost kot taka,¹ o tem govorita vsaj dva splošna razloga. Prvič: do zameglitve, sprevrnitve in odtujitve od izvirnega grškega razumevanja teorije in prakse ni prišlo šele z novoveškim racionalizmom, ampak že prej.² In drugič: alternativne poenostavitve tega razmerja (eno na račun drugega) so se dogajale tako v imenu negacije novoveške paradigme kot tudi v imenu pristajanja nanjo. To opozorilo je pomembno zlasti za naš prostor in za začetke našega socialnega dela. Zakaj?

V času do druge svetovne vojne, ko je prevladoval katolicizem, so poskušali zavrniti kartezijanstvo, racionalizem, modernizem, osamosvajanje posameznih znanosti in oblikovanje drugih družbenih področij (filozofije, umetnosti, politike) in jih preseči s sklicevanjem na (neo)sholastično razumevanje resnice. Ob značilnem razsvetljenjskem vprašanju – vprašanju o pravilni uporabi razuma pri iskanju resnice (vprašanju metode) – je Descartes izhajal iz gotovosti človekove misli. To pomeni, da je gotovost utemeljeval na misli, ki ima izhodišče v človekovem umu, tj., v človekovi razumnosti (*ratio*), medtem ko je sholastika tako gotovost (spoznavanja resnice) utemeljevala izven človeka, s tem da se je sklicevala na boga. S papežem Leonom XIII., ki je ta

pristop leta 1879 razglasil za uradno filozofijo katoliške Cerkve, se je neosholastika tudi na Slovenskem ukoreninila kot institucionalno podprta idejna smer. Pri nas je bil prvi in največji predstavnik neosholastične ideologije Anton Mahnič (1850-1920), njegov nadaljevalec pa zlasti Aleš Ušeničnik (1868-1952). Kakšno zvezo ima to s socialnim delom in z razmerjem teorija/praksa?

V izjemno občutljivih razmerah, ko so se na Slovenskem prvič v zgodovini začele ustanavljati moderne politične stranke in sindikalna gibanja (ob koncu prejšnjega stoletja), je Mahnič *vso prakso*, tj., vsakršno dejavnost na raznoterih področjih, začel absolutno in brezkompromisno *podrejati teoriji*. Pri tem je Mahniču teorija pomenila uradno cerkveno doktrino, ki se je v imenu (neosholastične) filozofije uveljavljala kot ideologija. Zakaj pravim »v imenu filozofije«? Osrednja kategorija teorije, ko še ni razmejena od filozofije, je ideja. Čeprav je osrednja ideja sholastične filozofije božja ideja, na kateri je utemeljeno vse ostalo, je (lahko) sholastika še vedno filozofija. Ko pa z njeno institucionalizacijo, tj., s cerkveno uporabo, razglasijo povsem določeno mišljenjsko smer (npr. tomistično filozofijo) za doktrinarno »filozofijo«, takrat ta teorija oz. filozofija funkcionira kot ideologija. To seveda velja za vsako teorijo, če jo z nekim sredstvom moči (npr. institucionalizacijo) povzdignemo v doktrino, ki je obvezna za vse. Osrednja kategorija doktrine je namreč *dogma* in ne več ideja – zato dogma postane zdaj edino izhodišče in edino merilo za vsakršno filozofijo, za vsakršno teorijo (naravoslovno ali družboslovno, celo teorijo o bogu, teologijo) in za vsakršno prakso. Zato v cerkveni doktrini sploh ne gre več za filozofijo, saj ni več odločilna ideja in misel. O ideji namreč lahko mislimo in misel lahko izpeljujemo iz različnih idej – medtem ko je za doktrino

¹ Čeprav je res, da se prav znotraj novoveške znanosti v najjasnejši obliki utrdi teznja, da se teoriji in praksi podeljuje vrednost šele prek neke naknadno proizvedene koristnosti.

² Taka zameglitev izvirnega pomena se je zgodila že nekaj stoletij pred Descartesovim metodološkim dvomom, tj., že znotraj rimske filozofije, ki je sicer bila dedič in popularizator grške, a jo je prilagodila v izrazito pragmatike namene (več o tem cf. Heiddegger 1989).

merodajna le dogma. O njej ne mislimo, ampak se ji podreujemo (če namreč o dogmi mislimo, prej ali slej tudi zdvojmimo; dogma, o kateri dvomimo, pa ni več cerkvena dogma). Od tod Mahničev idejni boj, ki ga je terjal na vseh področjih in med vsemi ljudmi (tudi med katoličani). Ta njegov pristop se je po Mahničevi smrti sicer nekoliko ublažil (tudi po zaslugi katoliških akterjev); znova pa ga je Cerkev afirmirala na začetku tridesetih let tega stoletja, kar je pripeljalo do usodne konfrontacije med drugo svetovno vojno.

Iz tega vidimo, da je slovenski miselni vzorec, nastajajoč in delujoč v času, ko se je celotna družba najintenzivneje soočala z glavnimi modernizacijskimi procesi,³ oblikoval prav pod Mahničevim vplivom, ki nikoli ni povsem zbledel. S tem je ideja rekatolizacije, s katero se vse praktične dejavnosti uskladijo s katoliškimi izhodišči (in jim podredijo), reprezentirani v cerkvenih dogmah, povzročila troje usodnih posledic:

1. Bistveno je *otežila nastajanje in razvijanje avtonomnih družbenih dejavnosti in področij* (oz. delnih sistemov); ta področja se v sodobnosti razmejujejo med sabo po svojih internih pravilih, po posebnih logikah in lastnih smotrih. Tovrstna diferenciacija nastaja (kakor poudarja sistemska teorija) kot razvojni odgovor na vse večjo kompleksnost celotnega družbenega sistema, ki se zaradi pogojev (kontingence), v kakršne je postavljen, ni zmožen regulirati samo iz enega vrhovnega centra, samo iz enega in istega načela, iz enotnega smisla itn. Prav to pa je poskušala Cerkev: raznolikost družbenih procesov je poskušala znova poenotiti s katoliško dogmatiko, v imenu katere je afirmirala ideale srednjeveške družbene ureditve, to pa je Cerkev služilo za blokiranje vseh racionalističnih, liberalističnih, materialističnih in vsakršnih

modernističnih tendenc. Za slovenski prostor, ki je bil do prve svetovne vojne periferija Avstrije, ki je bila periferija Evrope, je bil tak trend usoden tudi pozneje (ko postanejo aktualni razni korporativni modeli, ki pri nas zaposlujejo zlasti katoliške mislece).

2. Mahničevski idejni boj je v slovenskem prostoru povzročil tudi *dodatni razkol med samimi katoliškimi akterji*: ob konfliktu med klerikalci, liberalci in socialdemokrati ter (poznejšimi) komunisti, ki je bil tudi v drugih deželah običajen, je prišlo v tridesetih letih pri nas še do dokončne konfrontacije med krščanskim socializmom in uradnim cerkvenim katolicizmom. Prvi so vodili enega od najmnogičnejših, najmočnejših in najmanj ideologiziranih delavskih sindikatov (Jugoslovanska strokovna zveza), drugi pa so se vztrajno upirali konkretnim socialnim reformam in hoteli monopolizirati tudi sindikate; ko pa se jim to ni posrečilo, so zašli v kolaboracijo s fašizmom. Zato so se v času druge svetovne vojne krščanskosocialistični akterji znašli »med dvema ognjema«, med klerikalizmom in komunizmom. Ker nikoli niso oblikovali lastne politične organizacije, klerikalno varianto pa so odklanjali zaradi kolaboracije, so pozneje (v OF) podlegli komunistom. Usoda jim je bila torej zapečatená že v začetku tridesetih let, ko se je zaradi cerkvene taktike odprla nepomirljiva fronta tudi znotraj samih katoliških akterjev, kar je bila slovenska posebnost.

3. Mahničevski pristop, ki se je, kot rečeno, ohranil vse do druge svetovne vojne, je *utrjeval (t)isti kulturni vzorec, ki ga je pozneje uspešno izrabil komunizem*. Idejni rigorizem in dogmatizem, ki poskuša generalno in enkrat za vselej »razrešiti«³ družbene probleme s prilagoditvijo prakse določenemu akcijskemu konceptu (rekatolizacije ali revolucije),

³ Uveljavljanje industrializacije, povečevanje razlike med urbaniziranimi in ruralnimi področji, krepitev tankega meščanskega sloja in nastajanje tipičnega proletariata (ki je že brez zemlje in odvisen samo od tovarne), začetki družbene delitve dela v sektorskem smislu (diferenciranje politike od umetnosti, od filozofije, ki se diferencira od teologije, začetki različnih strok, pojavljajo se prve ideje o posebni in samostojni socialni politiki itn.), začenjajo se diskusije o ločitvi Cerkev od države tudi med samimi katoliki, problematizira se narodno/nacionalno vprašanje...

se je v komunistični varianti tako hitro prijel na naših tleh tudi zato, ker je bil komplementaren s katolicizmom. Pri tem pa ni zanemarljiva temporalna razsežnost tako vzpostavljenega vzorca. Katolicizem se je v mahničevski varianti utrjeval v dveh valovih: v devetdesetih letih 19. stoletja, torej takrat, ko boljšeizma na svetu še sploh nikjer ni bilo, pa tudi na Slovenskem še ni bilo niti enega samega komunista, in od začetka tridesetih let 20. stoletja, ko so bili komunisti na Slovenskem (še) marginalna, najmanj številčna in povsem ilegalna politična sila, pač pa sta bili najmočnejši katoliška Cerkev in katoliška stranka (SLS), saj sta obvladovali absolutno večino slovenskega volilnega telesa. Iz tega izhaja, da klerikalizma, vzpostavljenega z mahničevsko paradigmo, na Slovenskem ni povzročila komunistična nevarnost, ampak narobe — komunizem je lahko padel na plodna tla zato, ker je že bil vzpostavljen vzorec za tako prevlado.

Ob tem naj dodam opozorilo, da tu sploh ne govorim o ne/pravilnosti vrednot nazora ali vere (v boga ali npr. v brezrazredno družbo). S tem, kar imenujem miselni vzorec, mislim na logiko institucij, akterjev in družbeni procesov. S tega vidika⁴ pa nas slovenska zgodovina uči, da katolicistični in komunistični pristop sploh nista tako različna, kot se danes nekaterim zdi. Oba izrazito problematizirata prakso v imenu teorije (kot ideologije), tj., v smislu načela — če se teorija ne ujema s prakso, toliko slabše za prakso. Od tod zahteva, da je treba (neustrezno) prakso preoblikovati v skladu z

Edinopravilno Teorijo; takoj ko se to začne, pa že tudi izgine vsaka razlika med enim in drugim. Zato je lahko npr. Marx trdil (v 2. tezi o Feuerbachu), da vprašanje o resnici »sploh ni vprašanje teorije, temveč *praktično* vprašanje. V praksi mora človek dokazati resnico, to je dejanskost in moč, tostranskost svojega mišljenja« (Marx 1979: 357; podčrt. v izv.).

Dejanski kriterij pravilnosti oz. resničnosti tistega, kar mislimo, da je resnično in pravilno, naj bi bila torej praksa, ker lahko le znotraj nje z močjo »dokažemo« resničnost svojih misli. Vse drugo je za Marxa »*sholastično* vprašanje« (*ibid.*). Skratka, kdor je (praktično) močnejši, ima že tudi prav (v teoriji). To stališče se izrecno ponovi še v znani 11. tezi, po kateri da je slabost filozofov v tem, ko »so svet samo različno *interpretirali*, gre pa za to, da ga *spremenimo*« (podč Marx, *ibid.*: 362).⁵

V takih razmerah se je razvijalo tudi socialno delo, ki je bilo (vse do ustanovitve VŠSD) omejeno zgolj na praktično dejavnost. Ta dejavnost je do druge vojne potekala (večinoma) znotraj krščanske karitas, po vojni pa v obliki socialističnega aktivizma. Kljub nedvomnim praktičnim uspehom je ostalo izvajanje socialne pomoči v obeh obdobjih teoretsko neosmišljeno. Po vojni so, kot rečeno, teorijo nadomeščale partijske resolucije, pred vojno pa katoliška dogmatika.⁶

Iz tega vidimo, da novoveški racionalizem ni sam po sebi kriv za alternativno razumevanje teorije in prakse. Avantgardizmi se lahko utemeljujejo tako na premodernistični podlagi (katolicizem) kot

⁴ To je, z vidika teme, ki jo tu obravnavam: razmerje med teorijo in prakso.

⁵ Enako logiko je zagovarjal tudi Ušeničnik. Vsa teorija in vsa znanost (zlasti sociologija) mu je pomenila zgolj katoliško apologijo, kateri je treba prilagoditi vso prakso. Ko bodo na vseh področjih zavladale prave ideje (zlasti v politiki), se bo tudi praksa avtomatično uravnavala po njih, npr.: »Prvi pogoj je zopet ta, da se danes tudi v politiki bije in odločuje boj med vero in nevero.« Od tod sklep: »Smeri so zarisane... Kaj de, če ni mogoče čisto konkretno opisati oblik bodočnosti? Da so le prave vodilne ideje, te si bodo v boju z resničnostjo ustvarile tudi prave oblike!« (Ušeničnik 1910: 804, 789).

⁶ Predvojna karitativna dejavnost je bila teoretsko nerazvita predvsem zaradi tega, ker se je bistvo verske dobrotelosti, tj. *ljubezen* (do bližnjega), izrecno definiralo kot derivativ dogmatike, npr.: »Kaj pa daje krščanski ljubezni toliko silo? Dogma./.../ Tu tiči skrivnost krščanske ljubezni — v dogmi včlovečenja Božjega./.../ Da, krščanska ljubezen, izvirajoča iz vere je trda srca človeška omehčala, ogrela« (Mahnič 1893: 33-34). Mahničeva poanta je v tem, da celo tako intimna kategorija, kot je ljubezen, nikakor ne izvira neposredno iz boga, ampak iz *dogme* (o njem), se pravi, iz cerkvenega odloka, ki se mu je treba brezpogojno podrediti. Vsakršna teorija, ki bi se razvijala mimo te zapovedi, je seveda že vnaprej obsojena ne uspeh.

tudi na ultramodernistični (marksizem); lahko negirajo novoveški pristop ali pa ga radikalno potencirajo.

II

Čeprav sem se prej navezal na zgodovino, to ne pomeni, da gre za mišljenje, ki spada zgolj v preteklost. Glede teorije in prakse najdemo npr. v Adornovem tekstu poročilo o nekem študentu, ki je rajši študiral, kot pa se udeleževal raznih akcij. Zato so mu nezadovoljni kolegi razmetali sobo in mu napisali na zid: tisti, ki se ukvarja s teorijo, namesto da bi deloval praktično, je izdajalec! To je Adorno komentiral tako, da se »antiteza teorije in prakse spet uporablja za denunciranje teorije« (Adorno 1990: 266). S tem je mislil na denunciranje »napačne« teorije v imenu »pravilne« prakse, ki se sklicuje na neko drugo, Edinopravilno »teorijo«; pravilnost te zveličavne teorije pa se ne preverja teoretsko, ampak praktično, tj., z uporabo moči. Kot smo videli, je bil tudi prevladujoč vzorec mišljenja na Slovenskem ravno v tem: v imenu prakse, ki jo je obvladovala ideologija, se je denuncirala vsaka teorija, ki je odstopala od etabli-rane.⁷

Z razvojem se je tudi na primeru *socialne stroke* znova potrdila stara resnica, da teorija in praksa nista nikoli nekaj povsem istega – kot je hkrati tudi res, da ju ne moremo absolutno ločevati med sabo. Namesto ločevanja (ki vodi v dilemo ali/ali) gre za *raz-ločevanje*, ki je prvi pogoj povezovanja med njima.

Vendar pa je to spoznanje še vedno za nekatere nekako obrobno. V tej zvezi opozarjam npr. na najnovejši koncept ljubljanske Univerze, ki se je v zadnjih letih odločila za delitev na fakultete in strokovne šole. Ta koncept, kot vemo, deli univerzitetne članice na tiste, ki naj na svojem področju skrbijo zlasti za razvoj teorije in raziskovanja, in na one druge, ki producirajo kadre za »neposredno proizvodnjo« (prve si lahko

priskrbijo tudi licenco za podiplomske programe na magistrski in doktorski ravni, medtem ko druge skrbijo za pre-livanje znanja v prakso itn.). Ta koncept ustreza tistim univerzitetnim članicam, ki zaradi svoje velikosti in razvitosti matičnega področja, ki ga »pokrivajo«, diferencirajo svoje diplomante na več različnih profilov, prilagojenih za posamezne namene. Ker znotraj razvitejših področij znanosti po takih kadrih dejansko povprašujejo tudi razvejane zaposlitvene mreže (od ustanov, ki potrebujejo višje in visokošolske diplomante, do raznih raziskovalnih centrov, inštitutov in obnavljanja kadrovskega potenciala na samih fakultetah), je zaradi tega navsezadnje res smiselna težnja, da se tudi same izobraževalne institucije diferencirajo glede na te potrebe. Če imamo znotraj strojništva ali pa npr. ekonomije ločeno izobraževanje za potrebe temeljnega znanstvenega razvoja in posebno izobraževanje za aplikativno delo, ni taka veda nič na slabšem, saj si kombinacijo teorije in prakse lahko zagotavlja na vrsto dodatnih načinov. Bolj ko je namreč celotno področje razvito, več možnosti ima za to.

Pri manjših (in mlajših) članicah Univerze pa je ravno narobe. Prav šola za socialno delo je ena najmanjših univerzitetnih šol (vseh predavateljic in predavateljev s polnim delovnim časom je samo deset, čeprav gre za edino visokošolsko ustanovo na tem področju v Sloveniji). V takih razmerah – ko je kombinacija med teorijo in prakso usodno odvisna od VŠSD – je alternativna izbira za fakulteto ali strokovno šolo lahko usodna! Tisto, kar je za večje šole dodatna razvojna spodbuda v smeri diferenciacije, je za socialno šolo vrnitev na dilemo teorija/praksa (v smislu ali/ali). VŠSD, ki edina pokriva socialno delo s profesionalnimi kadri, si namreč zaradi svoje majhnosti ne more privoščiti diferenciacije na teoretsko (fakultetno) in praktično (strokovno) izobraževanje. Kako naj

⁷ Zato smo npr. še v sedemdesetih letih imeli v socialnem delu ideološke spore o tem, ali se prvi učbenik o osnovnih načelih socialnega dela sploh lahko prevede iz tujega jezika, saj da je to skregano s socialistično prakso, ki vzpostavlja čisto drugačno socialno delo, itn.

deset stalno zaposlenih predavateljev in predavateljic diferencira izobraževanje na fakultetni in praktično-strokovni del? To ne gre niti na način ločenih oddelkov znotraj VŠSD, še manj v obliki ločenih šol. Lahko pride samo do enega ali drugega, ne pa obojega hkrati. Prav zaradi te izbire, ki nam jo je vsilila *alma mater*, pade na Univerzo dobršen del odgovornost za nadaljni razvoj socialnega dela pri nas. Če bo VŠSD postala fakulteta, bo praksa nujno postala obrobni privesek izobraževalnega programa. V tem primeru se bo gotovo zgodilo, da se bodo za razvoj veščin specializirali tisti akterji, ki bodo osredotočeni zgolj na pragmatične (kadrovske) interese socialnih ustanov in se jim ne bo treba ukvarjati s fakultetnimi kriteriji (doktorati, docenture, profesure, raziskave). Najverjetneje bodo to predvsem volonterske organizacije (npr. karitas, ki ima najmočnejšo mrežo med vsemi akterji v nevladnem sektorju). Po drugi varianti, če VŠSD namesto fakultete ostane strokovna šola, pa bo imela blokirane možnosti za produciranje znanstvenih kadrov, ki bi skrbeli za nadaljnji teoretski razvoj. Prav to se namreč pri večjih vedah ne more zgoditi, ker se lahko zaradi velikosti »kritične mase« diferencirajo tudi izobraževalno (organizacijsko). Tega si VŠSD, kot rečeno, s takim številom učiteljev ne more privoščiti. Če ne bo mogla usposabljalati (tudi) znanstvenih kadrov, jih še dolgo ne bo nihče drug. V tem primeru se socialno delo nikoli ne bo izvilo iz tistega, kar drugod označujejo kot *social administration*.⁸ Prav to bi bila za naš prostor izrazita regresija, ker bi socialno delo izgubilo prav tisto, kar ga dela specifičnega (in potrebnega!) v primerjavi z drugimi. Kaj pa to sploh je?

Drugačnosti in prednosti, ki jih ima socialno delo *pred* drugimi profili v skupnostnem delu, jedrnato povzema Malcolm Payne v osmih točkah (Payne 1995: 29-30). Na kratko si jih pogledjmo: prva od njih je v zvezi s socialnimi ustanovami, v katerih so socialni delavci večinski kader, zadnje štiri točke govorijo o specifičnosti veščin, za katere so usposobljeni, v osrednjih treh točkah pa avtor poudarja naslednje prednosti:

- specifičnost socialnega dela je, da uporablja socialna in psihološka znanja, izrecno osredotočena na »uporabnike socialne interakcije v njegovem vsakdanjem življenju (*normal life*)«;

- naslednjo prednost vidi Payne v »ravni edukacije«, ki pri socialnih delavcih in delavcih v večji meri zajema širši spekter znanj (iz področja različnih družbenih znanosti), kar ni značilno za druge profile v socialnih ustanovah, ki so ožje specializirani; od tod večja občutljivost za različne probleme, večja fleksibilnost ipd.;

- dodatna prednost pa je v »širini edukacije in osredotočenju na prakso«; tu je prej omenjena raven edukacije ocenjena kot funkcionalna prednost. S tem misli Payne predvsem na tista znanja in izkušnje, ki socialnega eksperta usposablja za uporabo celostne mreže socialnih ustanov (zlasti njihovo povezavo v konkretnih primerih), da omogoči uporabnikom ustrezne storitve; prav v tem smislu se ta profil pomembno razlikuje od drugih, ki navadno ostajajo zgolj pri izvajanju lastnih profesionalnih veščin.

Payne se torej sklicuje tako na prakso kot na teorijo. To pomeni, da prednost socialnih ekspertov (pred drugimi profili v socialnih ustanovah) *ni* v tem, da

⁸ Na ta način razumljeno socialno delo je bilo vedno zreducirano zgolj na praktično usposabljanje (*social work training*) za izvajanje socialne politike v razmerah, ko je bilo treba konkretno reagirati na potrebe razvijajoče se industrializacije (cf. Jary 1991: 575). Tovrstno izobraževanje se je po navadi izvajalo na posebnih oddelkih družboslovnih fakultet, na katerih je praviloma imela »domovinski« primat ena od razvitejših strok – največkrat sociologija – ki je s tem kompenzirala svojo teoretsko enostranskost. Od tod glavna slabost takega organizacijskega statusa socialnega dela: *konformistična* naravnost kadrov do obstoječih socialno-političnih modelov in *teoretska nerazvitost* stroke (oboje je namreč v tesni zvezi!).

Na to opozarjam zaradi tega, ker so se podobne variante o priključitvi neki drugi fakulteti preigravale znotraj VŠSD še prav pred kratkim. Razumljene so bile kot tretja (»zasilna«) možnost v vsiljenem precepu med odločitvijo za status fakultete ali strokovne šole. Osebo sem prepričan, da bi bila taka priključitvena varianta še slabša od prejšnjih dveh.

bi bili eni zgolj praktično usposobljeni in dejavni, drugi pa samo teoretsko. Iz zgornjih poudarkov vidimo, da ključne prednosti nastanejo šele s *kombinacijo* praktičnih veščin in teoretske edukacije (tj. vzgoje in izobraževanja). Predvsem od te kombinacije je odvisno, ali se bo strokovni profil socialnega delavca in delavke res razlikoval od drugih strokovnjakov (in navsezadnje, ali je sploh potreben).

K vprašanju kombinacije med teorijo in prakso v socialnem delu se bom vrnil v III. razdelku. Pred tem pa si še na kratko pogledimo, kako se o istem problemu sprašuje npr. sociologija. Iz tega bo razvidno, da bolj ko je neka veda teoretsko razvita, bolj je pozorna na taka vprašanja (in ne manj). Tudi to je ilustracija dejstva, da razmerje med teorijo in prakso ne more biti ekskluzivno niti v tistih vedah, katerih glavna dejavnost je ukvarjanje z razumevanjem in pojasnjevanjem, ne pa s spreminjanjem. Skratka, tudi sociologija kot izrazita teoretska veda si ne more (več) privoščiti, da bi bila brezbrizna do ostalih, recimo temu »neteoretskih« področij življenja.

Če skušamo v enem vprašanju povzeti poglobitno sociološko dilemo, je ta gotovo v naslednjem: »Ali mi ustvarjamo družbo ali družba ustvarja nas?« (Giddens 1993: 730). S to enostavno formulacijo se Giddens jedrnato sprašuje o razmerju med socialno *akcijo* in družbeno *strukturo*, kar sta osrednji področji sociologije. Oboje razume Giddens kot »dva vidika socialnega življenja«, ki sta vselej soočena med sabo (*ibid.*). Enako je že prej sociologijo opredelil Max Weber: ima jo za znanost, ki se ukvarja z razumevanjem in razlaganjem socialne *akcije*; ker je prav ta, pravi Weber, za sociologijo »osrednjega pomena, je od tega pomembno odvisen tudi njen znanstveni status« (cf. Gilbert 1992: 22).

Že iz tega je razvidno, da ne gre za preprosto razmerje med akcijo (dejavnostjo, prakso, ravnanjem akterjev v vsakdanjem svetu...), kar bi bilo obratno sorazmerno s teorijo, koncepti, zakonitostmi itn. Če je neko znanstveno področje pozorno samo na prvo in ne na drugo, nujno zaide v pragmatizem, ki nima več zveze z znanostjo; v nasprotnem primeru pa se sprevrže v nekaj takega, kar je Hermann Hesse opisal v romanu *Igra steklenih biserov*. Kako torej sociologija sploh lahko ponudi teoretske (znanstveno veljavne) razlage, če velja, da se osredotoča zlasti na socialno akcijo (prakso)? Zakaj je sociologija možna kot znanost o socialni akciji?

Tu sklicevanje na empirijo ne zadostuje.⁹ Na zgornje vprašanje lahko odgovorimo le,

- če vemo, kaj je znanost,
- in če razumemo, kaj je socialna akcija.

Najpogostejši odgovori na prvi del vprašanja so: znanstvena organizacija znanja se od ostalega izkustva, organiziranega na druge načine in na drugih področjih (npr. v vsakdanjem življenjskem svetu, v umetnosti, v veri ipd.) razlikuje zlasti po metodični razlagi pojavov oz. dogajanj, po trdnih razlagalnih načelih (zakoni, teorije), po večjem zavedanju meja (dometa) svojih razlag, po njihovi hitri spremenljivosti in dograjevanju, po večji občutljivosti za protislovja in za logično (ne)koherentnost razlagalnih sistemov, po natančnosti formulacij hipotez in trditev, po večji občutljivosti teh trditev za možna odstopanja od lastnih napovedi, po strožjih merilih za identiteto pojavov, po večji formalizaciji jezika, ki ga uporablja, itn. (cf. Ule 1992: 17-25).

Drugi del vprašanja, tj., opredelitev in razumevanje socialne akcije, pa je Weber reševal tako, da je iz množice konkretnih ravnanj (empirije) posplošil

⁹ Empirični podatki, kakorkoli pridobljeni, pomenijo zgolj evidenco (o kateri smo lahko bolj ali manj gotovi), medtem ko njihova osmiselitev ostaja predvsem *teoretski* problem. Od tod razlika med znanstvenim in vsakršnim drugim vedenjem oz. znanjem: tudi v vsakdanjem življenju se sklicujemo na empirijo in jo osmišljujemo, vendar tega – v nasprotju z znanostjo – ne problematiziramo (ali pa to počnemo znotraj »zdravega razuma«, osebnega izkustva, v okviru tradicije, vere, navade ali iz drugih vzgibov).

njihove značilnosti ter jih oblikoval v idealne tipe.¹⁰ To niso nikakršni znanstveni zakoni ali hipoteze, niti opisi dejanske realnosti, še manj statistične srednje vrednosti, dobljene iz empiričnih podatkov. Gre zgolj za metodološko sredstvo, kjer so enostransko združene nekatere bistvene lastnosti iz realnosti, ki so nadalje uporabljene v hevristične namene. Z njimi se je Weber po eni strani izognil nekaterim fenomenološkim izpeljavam (podobno celo Schutz, ki se je z njimi več ukvarjal; cf. Adam 1996), po drugi strani pa so mu stregli kot orodje za teoretske osmislitve. Webrovih idealnih tipov torej ne moremo enačiti s prakso dejanskih akterjev, saj so izrazite miselne konstrukcije, dobljene z enostranskim abstrahiranjem – hkrati pa tudi (še) nimajo statusa znanstvene resnice, saj so zgolj sredstvo zanj.

Vprašanje, ali se lahko teoretska refleksija socialne akcije konstituira s pomočjo tipologije, ki je že sama bistveno abstrahirana (idealizirana) od dejanske prakse, je prvi v sociologiji zares problematiziral Alfred Schutz. Pri tem je izhajal iz prepričanja, da je »glavni cilj socialnih znanosti pridobiti ter ohraniti (*obtain*) organizirano znanje iz socialne resničnosti,«¹¹ pri čemer je slednjo opredelil takole:

Za izraz »socialna resničnost«¹² želim, da je razumljen kot celota stvari in dogodkov znotraj socialno kulturnega sveta, osmišljenega z zdravorazumskim mišljenjem ljudi, ki so v svojem vsakdanjem življenjskem svetu povezani z drugimi so-pripadniki, s katerimi jih povezujejo mnogovrstna interakcijska razmerja. (Schutz 1990: 53.)

O takih interakcijah (iz vsakdanjega življenja)¹¹ pa vemo, da niso teoretske v znanstvenem pomenu besede. V njih se ne sprašujemo o resnici na metodološko preverljive načine in se ne sklicujemo na znanstvene izsledke. V tem je osnovna razlika od vseh ostalih področij življenja.¹² Ko npr. vsakodnevno s stikalom prižgem luč, ne razmišljam o sklenjenosti oz. prekinjenosti toka elektronov, se ne sprašujem o teoriji električnega polja in ne potrebujem znanja iz električarskih veščin. Takrat razmišljam predvsem »zdravorazumsko«¹³ (če se pritisne na stikalo, se žarnica zasveti!), zanašam se na rutino (vedno deluje!) in predpostavljam možnost, da pokličem eksperta, če gre kaj narobe. In tako kot do stvari ravnamo v vsakdanjem življenjskem svetu tudi do ljudi in oni do nas. Vse predpostavke, sodbe, stališča, znanja in ravnanja se dogajajo predvsem v območju samoumevnosti. Zato v vsakdanjem svetu naš »osnovni namen ni toliko v razlaganju in razumevanju sveta, ampak v učinkovanju nanj /.../ Zdravorazumski svet je torej področje socialne akcije«¹⁴ (Natanson 1990: XXVII).

Če je osnovni namen sociologije razumeti, kaj se dogaja v socialni resničnosti (in kako), potem je upravičeno opozorilo, da je med vsakdanjim življenjskim svetom in webrovsko tipologijo prevelik razkorak. Z abstrahiranjem in tipiziranjem se prehitro odmaknemo od tistega, na kar bi morali biti bolj pozorni. Zato Schutz opozarja na vrzel med vsakdanjim življenjskim svetom in znanstveno ravnilo, kjer se življenje (mišljenje, delovanje, jezik, vrednote itn.) odvija po drugačnih pravilih. Med enim in drugim področjem mora družboslovec razviti subtilnejša orodja, s katerimi bo čimbolj upošteval predznanstvene, predteoretske

¹⁰ Z njihovim oblikovanjem si je pomagal na različnih področjih, zato jih omenja več vrst; glede socialne akcije pa govori o t. i. ciljno-racionalnem, vrednotno-racionalnem, tradicionalnem in afektivnem tipu ravnanj. Večina kritik, ki se naslavlja v tej zvezi na Webra, omenja predvsem pomanjkljivosti, ne spodbija pa upravičenosti tega pristopa.

¹¹ Prej smo videli, da na to raven interakcij, o katerih govori Schutz, opozarja tudi Payne v zvezi s socialnim delom.

¹² »Realnost vsakdanjega življenja se mi nadalje prikazuje kot intersubjektivni svet, ki ga delim z drugimi. Prav intersubjektivnost ostro ločuje vsakdanje življenje od ostalih realnosti, ki se jih zavedam«¹⁵ (Berger-Luckmann 1988: 30).

in povsem pragmatične osmislitve akterjev v vsakdanjem svetu (v tej zvezi se govori o t. i. »protosociologiji«). Od Shutza ter v navezavi s Husserlom sta te poudarke prenesla v sociološko analizo zlasti Berger in Luckmann. Zato tudi glede razumevanja socialne akcije vpeljujeta pomembne dodatne poudarke; delovanje se v vsakdanjem svetu dogaja predvsem na način »tipizacijskih shem« med akterji, kar pa je seveda nekaj povsem drugega od webrovskih idealnih tipov (o tem cf. Berger-Luckmann 1988: 37ss).

Na kaj nas tovrstne sociološke izpeljave opozarjajo glede razmerja med teorijo in prakso? Najprej na to, da med tema dvema načinoma človekove aktivnosti ne gre, kot rečeno, za nikakršno izključevanje, ampak za kombiniranje. Drugo pomembno opozorilo pa je, da z vidika znanosti kombinacija med teorijo in prakso poteka drugače, kot pa to počnejo akterji v vsakdanjem življenju. Zato moramo pri razumevanju njihove dejavnosti upoštevati naslednje kombinacije:

Zgornja shema nakazuje, da se osmislitve

(podatkov, dogodkov, procesov) ne dogajajo samo na področju znanosti in da se na podlagi izkustva tudi akterji v vsakdanjem svetu poslužujejo raznih tipizacij, ki jih po potrebi spreminjajo, se na njih prilagajajo in o njih pogajajo (Berger-Luckmann 1988: 37 ss). Zato družbo-

slovec ne more preučevati družbenih procesov mimo vsakdanje realnosti ali celo brez nje. Zaloga znanja (subjektivna in družbena), izkušnje in osmislitve, po katerih se akterji ravnaajo v vsakdanjem življenju, so pomembno izhodišče tudi v znanstvenih izpeljavah:

/.../ tipični konstrukti, ki se jih socialni znanstvenik poslužuje pri reševanju svojih problemov, so tako rekoč konstrukti druge stopnje, tj., konstrukti zdravorazumskih konstruktov, s katerimi vsakodnevno mišljenje interpretira socialni svet. (Schutz 1976: 248.)

To, kar Schutz imenuje konstrukti »druge stopnje«, ustreza npr. ravni Webrovih idealnih tipov, medtem ko z zahtevo po navezavi na vsakdanje (»zdravorazumske«) konstrukte Schutz apelira k večji subtilnosti za dogajanja na predteoretski, predznanstveni oz. pragmatiki ravni. Od tod potreba po vpeljavi konstruktov *prve* stopnje (oz. »prvega reda«, cf. Adam 1996: 46-47). Njihova funkcija se navezuje na problem, ki ga ima družboslovec, ko se sooča z difuzno ravni vsakdanjega sveta in logiko akterjev v njem – ta raven mu ni neposredno dostopna (čeprav je zanj pomembna). Takoj, ko jo tematizira, jo vselej že selekcionira ali kako drugače interpretira, saj relevance, s katerimi pristopa k podatkom in dogodkom iz vsakdanjosti, niso enake tistim, na katere se navezuje akter. Če družboslovec to ve in upošteva že od vsega začetka, bo v soočenju z mikro-strukturami vsakdanjosti čimbolj upošteval njene posebnosti, ki so drugačne od drže, ki jo bo prevzel pozneje na drugi stopnji (npr. pri izdelavi idealno-tipskih konstrukcij in teoretskih posplošitev).

Na področju socialnega dela najdemo dobro konkretizacijo gornjih izpeljav v prispevku z naslovom: *Analiza kronoloških in interakcijskih vzorcev* (Mesec, Čačinovič-Vogrincič 1996). To je zelo dober (in uporaben)¹³ primer posredovanja

¹³ Na osnovi omenjenega prispevka (Mesec, Čačinovič-Vogrincič 1996) so na enem od ljubljanskih centrov za socialno delo že ustanovili interno delovno skupino, ki po enaki metodi revidira vse »nerešljive« primere, ki ostajajo dalj časa odprti.

oz. prevajanja med Schutzovo naravno in teoretsko držo. Medtem ko prva polovica omenjenega teksta govori o urejanju konkretnega empiričnega materiala in o metodologiji, se poglavje z naslovom *Kronološki vzorci, interpretacija in konceptualizacija* ukvarja – rečeno po Schutzu – s konstrukcijami druge stopnje (*ibid.*: 96-99); pod naslovom *Analiza implicitnih teorij* najdemo »teoretske« osmislitve, kakršne uporabljajo sami akterji v vsakdanjem svetu in ki so za družboslovca precej pomembni, saj brez njih ne bi razumel ničesar; temu sledi *Končna konceptualizacija* (*ibid.*: 100-102), ki se nanaša na teoretske sklepe o delovanju konkretno obravnavane socialne službe; na koncu prispevka, v *Sklepni pripombi o procesu analize*, pa lahko preberemo nazoren zapis, kako pride do tvorbe tistega, kar Schutz imenuje konstrukti prvega reda. Prav iz te *Sklepne pripombe* je razviden tudi trojni pomen t. i. konstruktov prvega reda:

1. to še niso teorije ali znanstvene klasifikacije, hkrati pa tudi ne spadajo več na področje vsakdanjega življenja in rutin (v tem primeru uporabnikov in socialnih služb): so nekje vmes, saj posredujejo med enim in drugim področjem, tvorijo pa jih raziskovalci v »naravni« drži (ki je še vedno predteoretska);

2. tudi s pomočjo konstruktov prvega reda se družboslovec zaveda, »da ni čistega empiričnega postopka, pri katerem bi s skrbnim zbiranjem, primerjanjem in kopičenjem dejstev prek postopnega abstrahiranja prišli do končnega, dovolj abstraktnega in splošno veljavnega pojma« (*ibid.*: 102); tako kot je teorija odvisna od empirije, je tudi empirija odvisna od (pred)teoretskih pristopov; v tem smislu ni neposredovanih, čistih podatkov.

3. »Teorija in empirija se ves čas prepletata« (*ibid.*).

V smislu zgornjih opozoril in sklepov, ki jih najdemo tako znotraj sociologije kot tudi v socialnem delu, pogledjmo, kakšno je razmerje med teorijo in prakso v izobraževalnem procesu na VŠSD.

III

Prejšnja dela tega zapisa lahko povzamem v naslednjih trditvah:

- v slovenski zgodovini je dolgo prevladoval ideološki miselni vzorec, ki se v poenostavljeni obliki glasi: če se teorija ne ujema s prakso, je nekaj narobe s prakso; v ta aksiom je bilo ujetu tudi socialno delo, ki ima kot praktična dejavnost dolgo tradicijo, njegova teoretska rast pa je bila blokirana; od tod pomembnost ustanovitve VŠSD kot temeljne izobraževalne ustanove na tem področju;

- razvoj družboslovnih disciplin (tudi tistih izrazito teoretskih, npr. sociologija, filozofija) vse bolj aktualizira pomembnost vsakdanje družbene resničnosti; sociologija brez te navezave ne more razumeti socialne akcije in se lahko izgubi v teoretskih abstrakcijah, medtem ko se socialno delo že po definiciji svojega »predmeta« ne more izogniti področju vsakdanjega življenja (interakcije, procesi pomoči);

- problem razmerja med teorijo in prakso ni vprašanje izključevanja, ampak kombinacije med njima; dilema ali/ali je napačna dilema;

- čeprav je razvoj socialnega dela že prerastel razumevanje teorije in prakse kot ekskluzivnega razmerja, se mu lahko zgodi, da se znova znajde v njem (v tej zvezi omenjam koncept ljubljanske Univerze).

Ker je VŠSD pri nas osrednja in edina izobraževalna ustanova za socialno delo, je zato od nje odvisno:

1. *teoretsko* izobraževanje za socialno delo,

2. *praktično* izobraževanje,

3. *prepletanje* med teorijo in prakso (v procesu izobraževanja).

Najpomembnejši premik v zvezi z omenjenimi tremi nalogami VŠSD se je zgodil v zadnjih letih, s prehodom iz višješolskega na visokošolsko izobraževanje. Bistvo tega prehoda je v količinski in kakovostni spremembi študija. Prva sprememba se nanaša na povečano dolžino (štiriletni študij), druga pa na predmetnik. Oboje bom v tem razdelku na

kratko ilustriral s primerjavo formalnih¹⁴ študijskih programov, veljavnih za VŠSD v posameznih letih. V ta namen bom gornje tri točke evalviral na naslednji način:

Ad 1. Tisti del študijskih programov, ki odraža teoretske vsebine, ki so nepogrešljive za diplomant(k)e socialnega dela, lahko razdelimo na tri skupine.

a) Prvo skupino predstavljajo vsi predmeti, ki študent(k)e oskrbujejo s temeljnimi znanji iz drugih, za socialno delo relevantnih družboslovnih ved. Čeprav ti študijski predmeti ne vsebujejo teoretskih znanj, ki bi bila *specifična* za socialno delo, so potrebni zato, ker je zlasti od njih odvisno tisto, kar Payne opredeljuje kot »raven« oz. »širina edukacije« (in v čemer celo vidi – kot smo videli prej – nepogrešljivo lastnost ekspertov v socialnem delu). Te nujne, a za VŠSD nespecifične predmete, prepoznamo po treh kriterijih:

- da je že iz programa in tudi iz samega naslova predmeta razvidno, da ne gre za znanja iz socialnega dela, ampak za eno od drugih družbenih ved,

- da v seznamu obvezne literature, predpisane za ta predmet, praviloma ni najti referenc s področja socialnega dela (če pa so, so v izraziti manjšini in niso temeljno študijsko gradivo),

- da tak predmet nikakor ni specifičen za študijski program VŠSD, kar pomeni, da ga je (v taki ali drugačni obliki) mogoče najti tudi v programih drugih šol oz. fakultet.

V to skupino uvrščam predmete, kakršni so psihologija, sociologija, ustavna ureditev, tuj jezik, pedagogika in andragogika, socialna antropologija, socialna politika, delovno pravo, metodologija raziskovanja s statistiko, neprofitne organizacije ipd. Te predmete, da jih bomo lažje razlikovali od ostalih, lahko kratko označimo kot »nesocialno«¹⁵ skupino.

b) V drugo skupino uvrščam predmete, ki so (nasprotno kot prva skupina)

izrazito socialnodelavski. Ti predmeti skrbijo za specifična teoretska znanja s področja socialnega dela in v največji meri odražajo vsebinsko drugačnost VŠSD do drugih šol. Za predmete iz te skupine je torej značilno,

- da je njihov osrednji ali izključni poudarek na socialnem delu, kar je neposredno razvidno že iz njihovega programa in iz samega naslova predmeta,

- da jih ne najdemo v programih drugih šol oz. fakultet, ampak samo v programu VŠSD.

To skupino označujem z oznako *socialna*, vsebuje pa predmete kot so teorija pomoči, zasvojenosti, mreže in storitve socialnega varstva, osebna pomoč s svetovalnim delom, teorije oz. metode duševnega zdravlja v skupnosti, uvod v socialno delo, socialno delo z družino, socialno delo v delovnem okolju, skupnostno socialno delo, supervizija v socialnem delu ipd.

c) Predmete, ki jih ni mogoče uvrstiti v prejšnji dve skupini, uvrščam v tretjo skupino. Njena značilnost je, da se bolj navezujejo na področje socialnega dela kot predmeti iz prve skupine, vendar ne toliko kot tisti iz druge. So nekje vmes; njihova funkcija je, da že znotraj svojega programa poudarjeno skrbijo za povezovanje različnih znanj s področjem socialnega dela. Zato jih opredeljujem kot *povezovalne* (kar pa ne gre razumeti nujno v interdisciplinarnem smislu). Prepoznamo jih torej po tem,

- da se znotraj njih znanja, za katera so »matično« zadolžene druge vede, podajajo izrazito z vidika socialnega dela,

- da imajo v študijski literaturi opazno večji delež referenc s področja socialnega dela kot predmeti iz prve skupine (če pa ta kriterij ni izpolnjen, imajo že v naslovu predmeta izrecno omenjeno socialno delo).

Taki predmeti so prostovoljno delo, socialna varnost, teorije deviantnosti,

¹⁴ To pomeni: *formalno prijavljenih in potrjenih* študijskih programov. Pri njihovem dejanskem izvajanju so se občasno pojavljala tudi malenkostna odstopanja od formalno določenega programa, ki pa niso bistveno vplivala na študij. Zato jih v tem prikazu ne upoštevam.

¹⁵ Ta oznaka pomeni samo to, da ne gre za znanja in teorije, ki izvirajo neposredno iz socialnega dela (čeprav so pomembna za socialno področje); oznake torej ne smemo razumeti pejorativno.

socialno-kulturno delo, ženske in moški v socialnem delu, menedžment v socialnem delu, kakovost delovnega življenja ipd.

Ad 2. Pri praktičnem izobraževanju se tu omejujem samo na prikaz količinskega obseg ur, ki so v predmetniku VŠSD namenjene za obvezno študentsko prakso (glavne prednosti in slabosti, tj. vsebinski vidik prakse, je razviden iz poročila M. Urek 1995).¹⁶

Ad 3. Prepletanje med teorijo in prakso v študijskih programih pa bom ponazoril zgolj s posrednim, a pomembnim indikatorjem: s količinskim deležem prakse glede na ostale predmete iz obveznega programa VŠSD.

Z vidika zgornjih točk bom primerjal predmetnike v treh časovnih presekih: za študijsko leto 1991/92, 1993/94 in 1996/97.

Posebnost leta 1991/92 je v tem, da gre za predmetnik iz zadnjega obdobja, ko je bila VŠSD še višja, dveletna šola; v tem smislu gre za tipičen višješolski program (cf. Kocijan 1991), ki ga je bilo treba nadgraditi oz. »prerasti«.

Največja sprememba se je na ravni predmetnika začela dogajati v letih 1993/94, ki so nekakšno prehodno obdobje. Zlasti v tem letu je bila VŠSD najbolj v »tranziciji«, kar se vidi npr. tudi iz uradne napovedi predmetnika v univerzitetni publikaciji, kjer se drug ob drugem hkrati podajata tako višješolski kot visokošolski predmetnik za isto leto (cf. Kocijan 1993); v primerjavo vključujem samo drugega, ker predstavlja anticipacijo prihodnjega trenda, saj gre za prvi visokošolski predmetnik.

Program za letošnje študijsko leto 1996/97 (predstavljen 5. 9. 1996 na kolegiju VŠSD) pa že predstavlja povsem »konsolidirano« visokošolsko varianto: izvajanja prvostopenjskega študija ni več, predmeti so vidno razporejeni po visokošolski logiki od prvega do četrtega letnika, začasni vsebinski in organizacijski rešitev, ki bi veljale »samo za letos«, pa v predmetniku ni več najti.

V naslednji tabeli primerjam predmetnike iz omenjenih treh let glede na delež, ki je namenjen TEORIJI (tj. predmetom iz skupin a, b in c), in glede na ure, namenjene obvezni PRAKSI. Številke v tabeli pomenijo seštevke ur (oz. %), medtem ko kratice označujejo uradno ime, pod katerim se praksa pojavlja znotraj prijavljenega predmetnika in v šolskih urnikih ter pri vpisovanjih v študentske indekse.

INTERPRETACIJA

Iz tabele vidimo, da v vseh letih na VŠSD občutno prevladuje delež teoretskih predmetov v primerjavi s prakso, kar je seveda razumljivo in pravilno. Znotraj teorije so se v prehodu iz dvoletnega na štiriletni študij posamezne skupine predmetov spreminjale takole:

1. Obseg t. i. »nesocialnih« predmetov, ki jih je bilo v višješolskem programu veliko (39,2% razpoložljivega časa v obeh letnikih), se je v prvem visokošolskem programu zmanjšal za četrtno, a le začasno: danes znaša dobrih 40%, kar je celo nekoliko več kot v času pred »tranzicijsko« prenovo študija;

2. Povezovalna skupina predmetov se je v celotnem prehodu občutno skrčila z 28,3 na današnjih 12,5%.

3. Največja sprememba se je v zvezi s teorijo zgodila pri deležu specifičnih *socialnih* predmetov (ki najbolj opravičujejo in zaznamujejo potrebnost posebne visokošolske ustanove za socialno delo): ti so se s skromnih 20,8% višješolskega deleža povečali kar na 43% današnjega visokošolskega programa. Zlasti je to povečanje impresivno v konkretnem številu ur, ki je v petih letih naraslo več kot za trikrat! V prvem visokošolskem letu se je ta delež celo povzpел (skoraj) na polovico vsega izobraževanja, kar si je verjetno treba razlagati kot neke vrste taktiziranje do univerzitetnih struktur; prav njih je bilo treba čimbolj nazorno prepričati, da imajo zahteve po štiriletnem šolanju realno (vsebinsko) podlago v strokovnem

¹⁶ To poročilo je sicer iz šolskega leta 1993/94, a je še vedno aktualno, ker gre za enake probleme.

TEORIJA IN PRAKSA VŠSD

Štud. leto	Šolski letnik	Teorija			Šolska praksa	Skupaj
		»nesocialna«	povezovalna	socialna		
91/92	1.	480	135	165	120 TER.	900
	2.	225	375	210	90 TER.	900
	skupaj	705	510	375	210	1.800
		39,2%	8,3%	20,8%	11,7%	100%
93/94	1.	450	0	300	0	750
	2.	240	210	300	0	750
	3.	120	195	520	15 DEL.	750
	4.	105	180	420	45 DEL.	750
	skupaj	915	585	1.440	60	3.000
		30,5%	19,5%	48%	2%	100%
96/97	1.	540	30	150	30 PRS.	750
	2.	255	195	270	30 PRS.	750
	3.	300	60	360	30 PRO.	750
	4.	120	90	510	30 PRO.	750
	skupaj	1.215	375	1.290	120	3.000
		40,5%	12,5%	43%	4%	100%

Pojasnilo (kratic za uradno poimenovanje prakse)

TER.: »Metode socialnega dela - terenske vaje«

DEL.: »Delo v projektih skupinah«

PRS.: »Metode socialnega dela: prostovoljno delo (projektne skupine)«

PRO.: »Metode socialnega dela: (projektne skupine)«

razvoju in da ne gre le za običajno institucionalno logiko (širjenja). Danes, ko je štiriletni program sprejeto dejstvo, pa ta potreba ni več tako izrazita in verjetno je letošnji obseg socialnih predmetov tudi bolj realen.

4. Pri usodi, kakršno je v tem času »tranzicije« doživela praksa, pa vidimo neverjetno skrčenje njenega obsega. Pravzaprav skrčenje niti ni pravi izraz – gre za izrinjanje prakse iz šolskega programa, čeprav edini v Sloveniji skrbi za socialno-

delavsko izobraževanje na diplomski ravni. Zdi se, da je bilo tudi to izrinjanje del šolske strategije, saj vidimo, da se je iz 11,7% prakse (na višji šoli) že naslednje leto – čeprav sta bili uvedeni še dve dodatni študijski leti – praksa zmanjšala na simbolična 2% celotnega programa. Iz tabele vidimo, da so se hkrati s krčenjem prakse celo njeni uradni nazivi nenehno spreminjali, kar nima nobene zveze z vsebino (saj se še danes ukvarjamo s povsem enakimi vsebinskimi in organizacijskimi

problemi pri praksi kot pred petimi leti). V teh poimenovanjih so poudarjeni različni termini – teren, prostovoljnost, projekti, metode, delo – medtem ko je sam izraz praksa dosledno izpuščen; kot da gre za nekaj nestrokovnega in brez zveze s teorijo in je zato prakso treba zavijati v bolj skrivnostna imena. Poleg tega je bila nerazumljiva tudi razporeditev prakse: leta 1993 so se celi prvi dve leti študenti VŠSD samo teoretsko usposabljali, da bi nadaljnji dve leti to znanje praktično preskušali vsega skupaj le 60 ur. To je konkretno pomenilo, da je bil študent skozi celotni študij v stiku s prakso povprečno samo 56 minut na teden (to je manj kot znaša npr. delež dopolnilnih dejavnosti v osnovni šoli)! Ta katastrofalna situacija se ni bistveno spremenila niti v najnovejšem (»konsolidiranem«) urniku, kjer je praksa povsem arbitrarno razdeljena po letnikih (30 ur vsak letnik), tako da njen skupni delež v visokošolskem programu znaša le 4%. Zato je treba skrajno resno vzeti tudi pripombe študentov, da si želijo »več prakse« (Šugman-Bohinc, Mihevc 1996: 71). Vendar pa trenutno ni videti možnosti, kako bi se lahko delež prakse zvečal, saj vemo, da so obstoječi programi glede skupnega obsega ur »zafiksirani« in bi njeno povečanje nujno šlo na račun drugih predmetov, čemur seveda njihovi nosilci praviloma niso naklonjeni. Problem je še toliko bolj pereč, ker se zadnja leta zmanjšujejo tudi možnosti pripravništva za diplomant(k)e, ki je prej vsaj nekoliko blažilo pomanjkanje praktičnih izkušenj na dodiplomski ravni. Če se bo to stanje res nadaljevalo, bo tudi tiste 4% prakse učinkovalo ravno nasprotno od zaželenega. Tako reducirana praksa bo namreč sprožila naslednje:

- praktična izkušnja, ki jo bo praktikant dobil, bo zaradi skromnega obsega omejena zgolj na opazovanje (z minimalno udeležbo ali brez nje);
- praktikantom bodo v okoljih, kjer bodo na praksi (na praktičnih »bazah«),

lahko ponujena samo najenostavnejša opravila, saj za kaj več sploh ne bo časa; v tem primeru je nevarnost, da se praktične veščine socialnega dela reducirajo zgolj na administrativno pomoč in na ogled posameznih delovnih mest oz. uporabnikov;

- med prakso in teorijo se bo pojavila vrednostna hierarhija (na račun prve), utrjevala pa se bo z intenzivnostjo, zahtevnostjo in količino predpisanih obveznosti, ki jih mora študent(ka) opraviti do diplome (že zdaj je praktično izobraževanje v primerjavi z izpitnimi obveznostmi tako nerazvito, da se praksa ocenjuje samo z dvema vrednostima: opravil ali neopravil, medtem ko se izpiti merijo z lestvico od ena do deset);

- kombinacija med teorijo in prakso bo onemogočena, ker je praksa reducirana na minimum, pri čemer je bila tudi znotraj teorije najbolj zmanjšana ravno skupina t. i. povezovalnih predmetov, ki jih je bilo v višješolskem programu občutno več kot v današnjem visokošolskem (kar ni logično!); odsotnost kombiniranja med teorijo in prakso pa omogoča obnavljanje nevarne dileme ali/ali (pred katero svarim v I. in II. delu tega teksta);

- pozneje, ko se bodo diplomanti VŠSD s tako izkušnjo »prakse« zaposlili in ko bi lahko postali (kot svetovalci) najpomembnejši kadrovskega potenciala za naše praktikante, se jim sploh ne bo zdelo potrebno, da bi se ukvarjali s čim takim.¹⁷

To kritiko izobraževalnega programa je treba razumeti v kontekstu, ki sem ga omenil prej: glede na težave, ki jih je imela VŠSD v prehodu na štiriletni študij, in v kontekstu dileme, ki jo danes vsiljuje sama Univerza s svojimi spremembami (fakultete/strokovne šole). Res je, da v takih razmerah VŠSD nima avtonomije, kakršno bi si želela – kljub temu pa še vedno nosi polno odgovornost za program, kakršnega razvija.

Sklep. Za čas »tranzicije« VŠSD v visoko šolo je značilno predvsem dvoje:

¹⁷ Še zlasti, če zunanji svetovalci tudi v prihodnje ne bodo finančno ali kako drugače stimulirani za ukvarjanje s praktikanti. VŠSD je sicer izdelala predlog kriterijev (B. Mesec, S. Dragoš) za izbor in kvantitativno ter kvalitativno vrednotenje svetovalnega dela v zvezi s praktikanti – kar pa je ostalo dosledno ignorirano. Čeprav je krivda za to na strani Ministrstva in ne VŠSD, pa je to kaj slaba tolažba.

- trikratno zvečanje specifičnih socialnih predmetov in
- izrinjanje prakse z urnika.

Prva značilnost je verjetno največja pridobitev v zadnjih desetletjih (ki se bo gotovo utrjevala še naprej), medtem ko

druga značilnost deluje izrazito zaviralno na razvoj šole in socialnega dela. Sploh ne gre več za to, da bi bilo treba ta negativni trend glede prakse ustaviti. To v zadnjih nekaj letih ni več dovolj – treba ga je obrniti.

Literatura

- F. ADAM (1996), *Sociološki portreti*. Maribor: Založba Obzorja.
- P. L. BERGER, T. LUCKMANN (1988), *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- T. W. ADORNO (1990), Marginalije o teoriji in praksi. V: V. KATUNARIČ, *Teorija društva u frankfurtskoj školi*. Zagreb: Naprijed, 261-284.
- A. GIDDENS (1993), *Sociology*. Oxford: Polity Press.
- M. GILBERT (1992), *On Social Facts*. Princeton: Princeton University Press.
- M. HEIDDEGGER (1980), Znanost in osmislitev. *Nova revija*, VIII, 83/84: 396-405.
- D. JARY, J. JARY (1991), *Collins Dictionary of Sociology*. Glasgow: Harper Collins Publishers.
- A. MAHNIČ (1893), Vporabnost katoliške dogme. *Rimski katolik*, 5: 28-36.
- G. KOCIJAN (ur.) (1991), *Seznam predavanj za študijsko leto 1991-1992*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- (ur.) (1993), *Seznam predavanj za študijsko leto 1993-1994*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- K. MARX (1979): Teze o Feuerbachu. V: MARX, ENGELS, *Izbrana dela*, II. zv. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- B. MESEC, G. ČAČINOVIČ-VOGRINCIC (1996), Analiza kronoloških in interakcijskih vzorcev. *Socialno delo*, 35, 2: 89-114.
- M. NATANSON (1990), Introduction. V: A. SCHUTZ, *Collected Papers I*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- M. PAYNE (1995), *Social Work and Community Care*. London: Macmillan Press Ltd.
- A. SCHUTZ (1990), *Collected Papers I*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- (1976), *Collected Papers II*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- L. ŠUGMAN-BOHINC, B. MIHEVC (1996), Poročilo o rezultatih vprašalnika o problemih študija v prvem letniku na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani. *Socialno delo*, 35, 1: 69-71.
- A. ULE (1992), *Sodobne teorije znanosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- M. UREK (1995), Praksa 3. letnika Visoke šole za socialno delo v šolskem letu 1993/94. *Socialno delo*, 34, 1: 63-67.
- A. UŠENIČNIK (1910), *Sociologija*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.